

CHET TILI DARSLARIDA ROL O‘YINLARIDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGI

Usmonova Feruza Raxmonali qizi

Toshkent Amaliy Fanlar universiteti o‘qituvchisi
ferouzakhonousmonova27@gmail.ru +998500708188

Xudoyorova Mushtariy Baxodirovna

Toshkent Amaliy Fanlar universiteti, talaba
e-mail: mushti.2006@gmail.com +998950467555

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20678052>

Annotatsiya: Ushbu maqolada chet tili darslarida rol o‘yinlari metodining kommunikativ kompetentlikni rivojlantirishdagi o‘rni va samaradorligi tadqiq qilinadi. Maqsadli adabiyotlar sharhi, eksperimental natijalar va pedagogik kuzatishlar asosida rol o‘yinlarining leksik boylik, og‘zaki nutq ravonligi, grammatik to‘g‘rilik hamda o‘rganuvchi motivatsiyasiga ta‘siri tahlil qilinadi. Olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, tizimli va maqsadga yo‘naltirilgan rol o‘yinlari an‘anaviy o‘qitish usullariga nisbatan o‘rganuvchilarning nutqiy faolligini va kommunikativ ishonchini sezilarli darajada oshiradi. Maqola samarali rol o‘yini mashqlarini loyihalash va amalga oshirishga oid amaliy tavsiyalar bilan yakunlanadi.

Kalit so‘zlar: rol o‘yinlari, kommunikativ yondashuv, chet tili ta‘limi, og‘zaki nutq, motivatsiya, interaktiv metodlar.

Abstract. This article investigates the effectiveness of role-play activities in foreign language classrooms for developing communicative competence. Drawing on a systematic review of relevant literature, experimental findings, and pedagogical observations, the study examines the impact of role plays on lexical richness, oral fluency, grammatical accuracy, and learner motivation. The results indicate that structured, purposefully designed role plays significantly enhance learners’ communicative confidence and verbal participation compared to traditional instructional approaches. The paper concludes with practical recommendations for designing and implementing effective role-play tasks.

Key words: role play, communicative approach, foreign language teaching, oral speech, motivation, interactive methods.

Аннотация. В данной статье исследуется эффективность ролевых игр на уроках иностранного языка для развития коммуникативной компетентности. На основе систематического обзора литературы, экспериментальных данных и педагогических наблюдений анализируется влияние ролевых игр на лексическое богатство, беглость устной речи, грамматическую правильность и мотивацию обучающихся. Полученные результаты свидетельствуют о том, что систематическое и целенаправленное использование ролевых игр значительно повышает коммуникативную уверенность обучающихся. Статья завершается практическими рекомендациями.

Ключевые слова: ролевая игра, коммуникативный подход, обучение иностранным языкам, устная речь, мотивация, интерактивные методы.

Kirish: Kommunikativ til ta‘limi paradigmasi ikkinchi yarmida XX asrdan boshlab jahon pedagogikasida mustahkam o‘rin egallagan bo‘lib, tilni faqat grammatik qoidalar majmuasi sifatida emas, balki real muloqot vositasi sifatida o‘rgatish tamoyilini markazga qo‘yadi Shu nuqtai nazardan qaralgan holda, o‘quvchilarni haqiqiy hayotiy vaziyatlarga yaqin muloqot sharoitlariga

solib ko'rishlari uchun mo'ljallangan rol o'yinlari – chet tili metodikasining eng keng tarqalgan va samarali interaktiv usullaridan biriga aylangan.

Rol o'yini – bu o'rganuvchilar muayyan ijtimoiy yoki kasbiy rolni qabul qilib, belgilangan kontekst doirasida boshqa ishtirokchilar bilan muloqotga kirishadigan o'quv faoliyatining shaklidir. An'anaviy mashqlardan farqli o'laroq, rol o'yini o'rganuvchidan nafaqat til bilimini, balki pragmatik kompetentlikni, til tashabbuskorligini va nutqiy ijodkorlikni ham talab qiladi. Bu esa uni kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirish uchun alohida metodologik ahamiyatga ega qiladi.

O'zbekiston ta'lim tizimida chet tillarini o'qitishga davlat darajasida e'tibor kuchaygan hozirgi sharoitda – ayniqsa ingliz tilini o'qitish sifatini oshirishga bag'ishlangan Prezident farmonlari va dasturlar qabul qilingandan so'ng – o'quvchilar nutqiy faolligini oshiradigan, ularni real muloqotga tayyorlaydigan metodlarga ehtiyoj tobora ortib bormoqda. Shu jihatdan, rol o'yinlarining samaradorligini ilmiy-tadqiqot nuqtai nazaridan o'rganish ham nazariy, ham amaliy ahamiyat kasb etadi.

Ushbu maqola quyidagi tadqiqot savollariga javob berish maqsadida yozilgan: Rol o'yinlari o'rganuvchilarning kommunikativ kompetentligi – xususan og'zaki nutq ravonligi, leksik boylik va grammatik to'g'riligiga qanday ta'sir qiladi? Rol o'yinlari o'rganuvchilar motivatsiyasi va darsda ishtirok faolligiga qanday ta'sir ko'rsatadi? Samarali rol o'yini mashqlarini loyihalash va o'tkazishda qanday pedagogik shartlar muhim hisoblanadi?

Tadqiqot metodologiyasi: Tadqiqot mavzuga oid adabiyotlarning tizimli sharhi metodologiyasiga asoslanadi. 2005-2024 yillar oralig'ida chop etilgan va ERIC, Scopus, Google Scholar ma'lumotlar bazalarida mavjud bo'lgan tengdoshlar tomonidan ko'rib chiqilgan 65 ta maqola, monografiya boblari va konferensiya materiallari tahlil qilindi. Qidiruv so'zlari sifatida “role play EFL”, “communicative language teaching”, “oral fluency role play”, “interactive activities foreign language”, “drama language learning” iboralari, shuningdek ularning o'zbek va rus tilidagi muqobillari qo'llanildi.

Kiritish mezonlari sifatida quyidagilar belgilandi: (a) empirik yoki eksperimental asosga ega tadqiqot; (b) chet tili yoki ikkinchi til ta'limi kontekstida rol o'yinini o'rganish; (c) kommunikativ kompetentlikning kamida bitta o'lchamini baholash; (d) ingliz, o'zbek yoki rus tillarida nashr etilganligi. Kiritish mezonlariga javob bergan 48 ta manba asosiy tahlil uchun tanlandi, qolgan 17 tasi umumiy nazariy yo'nalishni belgilash uchun ikkinchi darajali manba sifatida ishlatildi.

Ma'lumotlar tematik kodlash doirasi yordamida to'rt asosiy yo'nalish bo'yicha tizimlashtirilib tahlil qilindi: (1) leksik-grammatik o'sish ko'rsatkichlari; (2) og'zaki ravonlik va nutqiy ishonch; (3) motivatsiya va darsda ishtirok; (4) o'qituvchi va o'rganuvchi tomonidan baholangan samaradorlik. Tadqiqot natijalari quyidagi bo'limda ushbu tematik yo'nalishlar asosida taqdim etiladi.

Tadqiqot natijalari: *Rol o'yinlarining leksik boylik va grammatik to'g'rilikka ta'siri.* Adabiyotlarning tahlili shuni ko'rsatdiki, tizimli rol o'yin mashqlari o'rganuvchilar faol lug'at boyligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Ur va Littlewoodlarning ilk ishlaridan boshlab, zamonaviy tadqiqotlargacha rol o'yinlari kontekstualashtirilgan leksik foydalanishni – ya'ni so'zlarni izolyatsiyada emas, balki muloqot holatida qo'llashni – rivojlantirishda samarali deb topilgan. Liuning Xitoy universitetlari talabalarini qamrab olgan eksperimental tadqiqotida rol o'yini qo'llangan sinf a'zolari nazorat guruhiga nisbatan 8 hafta davomida faol lug'at boyligida statistik jihatdan muhim o'sishni namoyish etdi.

Grammatik to'g'rilik masalasida adabiyotlar ancha murakkab manzarani ko'rsatadi. Bir qator tadqiqotlar shuni tasdiqlaydiki, rol o'yinlaridagi kommunikativ bosim o'rganuvchilarning diqqatini ravonlikka qaratib, grammatik to'g'rilikdan chalg'itishi mumkin – bu holat “amaliyot-to'g'rilik

savdosi” deb ataladi. Biroq Nassaji va Fotos ning meta-tahlili ko’rsatadiki, agar rol o’yini shakl e’tiboriga maqsadli element bilan birlashtirilsa – masalan, muhim til tuzilmalari mavzu sifatida oldindan ko’rsatilsa – ravonlik va to’g’rilik birga rivojlanishi mumkin. Bu holat rol o’yinini grammatik mashqlar bilan to’g’ri uyg’unlashtirish zarurligini ko’rsatadi.

Og’zaki nutq ravonligi va kommunikativ ishonchga ta’siri. Og’zaki ravonlik – chet tili ta’limida eng qiyin erishiladigan ko’nikmalardan biri hisoblanadi, chunki u nafaqat bilimni, balki avtomatlashgan nutqiy reaksiyani ham talab qiladi. Ko’pgina tadqiqotlar rol o’yinlarini o’rganuvchi og’zaki faolligini oshirishning eng samarali usullaridan biri deb tavsiflaydi. Asl so’zlashish tezligi, pauza uzunligi va og’zaki mahsulot hajmi bo’yicha o’lchangan ravonlik ko’rsatkichlari – rol o’yini faol qo’llaniladigan sinflarda nazorat guruhlariga nisbatan sezilarli yuqori chiqadi.

Shuningdek, kommunikativ xavotir (communication apprehension) masalasi alohida tadqiqot mavzusiga aylangan. Young va Horwitz va boshqalarning tadqiqotlari chet tili xavotirining o’rganuvchi nutqiy faolligiga salbiy ta’sirini hujjatlashtirganligi ma’lum. Rol o’yini bu muammoni qisman hal etadi, chunki u o’rganuvchiga “men” sifatida emas, balki bir «qahramon» sifatida gapirish imkonini beradi, bu esa shaxsiy xato xavotirini kamaytiradi. Dornyeining motivatsion tadqiqotlarida ham shunga o’xshash xulosa chiqarilgan: muloqot sheriklikni talab qiluvchi, maqsadli topshiriqlar o’rganuvchilarda uzoq muddatli amaliyot motivatsiyasini shakllantirishda samarali.

Motivatsiya va darsda ishtirok faolligiga ta’siri. O’rganuvchi motivatsiyasi chet tili ta’limida natijadorlikning eng kuchli bashoratlovchi omillaridan biri ekanligi keng tan olingan. Tadqiqotlar ko’rsatadiki, rol o’yinlari an’anaviy grammatik mashqlarga nisbatan o’rganuvchilarda ancha yuqori darajada ichki motivatsiyani (“intrinsic motivation”) uyg’otadi. Bu holat, o’z navbatida, darsda ishtirok faolligining oshishiga va o’rganilgan materialning uzoq muddatli esda saqlanishiga olib keladi.

Tashqi motivatsiya uchun ham rol o’yinlari muhim. Ko’plab ta’lim kontekstlarida o’rganuvchilar ingliz tilini ish yoki akademik maqsadlar uchun o’rganadilar. Rol o’yinlarida ish suhbat, tibbiy qabul, bank xizmati yoki airport misolida xizmat ko’rsatish kabi hayotiy vaziyatlarni simulyatsiya qilish o’rganuvchiga tilni o’rganish maqsadini real tarzda his qilishga yordam beradi. Bu holat ilmiy adabiyotda «vosita-natija bog’liqligi» (“instrumentality”) deb ataladigan motivatsion omilni kuchaytiradi.

Rol o’yinlarining samaradorligini belgilovchi pedagogik omillar. Adabiyotlar tahlili shuni ko’rsatadiki, rol o’yinlari samaradorligi o’z-o’zidan yuzaga kelmasligi – u bir qator pedagogik shartlarga bog’liqligi muhim xulosaga aylanadi. Birinchidan, tayyorlov bosqichi muhim: o’rganuvchilar rol o’yinidan oldin mavzuga oid leksika va til tuzilmalarini o’zlashtirganligi ta’minlanishi kerak. Ikkinchidan, vazifaning haqiqiyliigi (“task authenticity”) muhim: simulyatsiya qilingan vaziyat o’rganuvchilarga tushunarli va mazmunli ko’rinishi kerak. Uchinchidan, fikr-mulohaza berish tartibi muhim: rol o’yinidan keyingi muhokama – “debrief” – o’rganuvchilarning meta-kognitiv refleksiyasini oshirishda alohida rol o’ynaydi.

Muhokama: Ushbu tadqiqot topilmalari bir necha muhim nazariy va amaliy xulosalarga imkon beradi. Birinchidan, rol o’yinlari samaradorligi haqida adabiyotda umumiy ijobiy konsensus mavjud bo’lsa-da, ushbu samaradorlikning mexanizmlari yanada aniqroq tushunilishi kerak. Leksik boylik va kommunikativ ishonch bo’yicha natijalar kuchli va izchil bo’lsa, grammatik to’g’rilik bo’yicha ma’lumotlar ziddiyatliroq. Bu holat rol o’yinini grammatik o’rgatish bilan

uyg'unlashtirishning zarurligini ko'rsatadi – ya'ni rol o'yini an'anaviy o'qitishni to'liq almashtira olmaydi, balki uni to'ldiradi.

Ikkinchidan, o'zbek ta'lim kontekstida rol o'yinlarini tatbiq etishda o'ziga xos muammolar mavjud. Sinfda o'rganuvchilar soni ko'pligi, o'rganuvchilar ingliz tilidan foydalanish ko'nikmalarini asosan maktab darsxonasida egallashi va o'qituvchilarning kommunikativ metodlar bo'yicha malakasi farq qilishi – bularning barchasi rol o'yinlarining samaradorligiga ta'sir qilishi mumkin. Bundan tashqari, o'rganuvchilarning madaniy konteksti ham muhim: ba'zi madaniyatlarda ommaviy ijro yoki ssenariylashtirilgan muloqot o'rganuvchilar uchun noqulay bo'lishi mumkin. O'qituvchi ushbu madaniy omilni hisobga olib, rol o'yinini bosqichma-bosqich joriy etishi tavsiya etiladi.

Uchinchidan, rol o'yinlari bilan bog'liq muhim metodologik muammo – baholash masalasidir. Ko'pgina tadqiqotlarda rol o'yini samaradorligi an'anaviy yozma testlar orqali o'lchangan, bu esa kommunikativ ko'nikmalarning to'liq manzarasini bermasligi mumkin. Og'zaki ko'nikmalarni baholashda suhbat, portfolio va kuzatish metodlariga murojaat qilish rol o'yinlarining haqiqiy ta'sirini aniqroq ko'rsatishi mumkin. Bu holat ham kelajak tadqiqotlarga yo'nalish beradi.

Xulosa: Ushbu maqola chet tili darslarida rol o'yinlaridan foydalanishning samaradorligini keng adabiyotlar sharhi asosida IMRAD tuzilmasida ko'rib chiqdi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, tizimli va maqsadli tarzda tashkil etilgan rol o'yini mashqlari o'rganuvchilarning faol lug'at boyligini, og'zaki ravonligini, kommunikativ ishonchini va darsda ishtirok faolligini oshirishda an'anaviy usullarga nisbatan sezilarli afzalliklarga ega. Biroq grammatik to'g'rilik bo'yicha natijalar shakliga e'tibor beruvchi elementlar bilan uyg'unlashtirishni zarur qiladi.

O'zbek ta'lim kontekstida, ayniqsa ingliz tili intensiv o'qitiladigan va talabalardan real muloqot ko'nikmalari kutilayotgan hozirgi davrda, rol o'yinlarini metodologik jihatdan to'g'ri tatbiq etish katta ahamiyat kasb etadi. Buning uchun o'qituvchilarga quyidagi tavsiyalar beriladi: rol o'yinini oldindan leksik va grammatik tayyorgarlik bilan bog'lash; vaziyatni o'rganuvchi hayoti va tajribasiga yaqin qilish; har bir rol o'yinidan keyin reflektiv muhokama o'tkazish; o'rganuvchilarni bosqichma-bosqich, juftlik – guruh – sinfda ishtiroki tartibida rol o'yiniga tayyorlash.

Kelajakdagi tadqiqotlar O'zbekiston maktablari va oliy o'quv yurtlari kontekstida nazorat guruhlari bilan eksperimental tuzilmalarni qo'llashga, shuningdek rol o'yini jarayonida o'rganuvchilar nutqini audio-video kuzatuv yordamida baholashga qaratilishi maqsadga muvofiqdir. Bu, o'z navbatida, mahalliy sharoitga moslashtirilgan va ilmiy asosli metodologik ko'rsatmalar ishlab chiqishga zamin yaratadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Ariyanti, A. (2016). The teaching of EFL speaking in Indonesia: Views of teachers on issues and challenges. *English Language Teaching*, 9(12), 71-79.
2. Canale, M., & Swain, M. (1980). Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. *Applied Linguistics*, 1(1), 1-47.
3. Dörnyei, Z. (2001). *Motivational strategies in the language classroom*. Cambridge University Press.
4. Ellis, R. (2003). *Task-based language learning and teaching*. Oxford University Press.
5. Gardner, R. C., & Lambert, W. E. (1972). *Attitudes and motivation in second language learning*. Newbury House.
6. Harmer, J. (2007). *The practice of English language teaching (4th ed.)*. Pearson Longman.

7. Horwitz, E. K., Horwitz, M. B., & Cope, J. (1986). Foreign language classroom anxiety. *The Modern Language Journal*, 70(2), 125-132.
8. Hymes, D. (1972). On communicative competence. In J. B. Pride & J. Holmes (Eds.), *Sociolinguistics* (pp. 269-293). Penguin.
9. Kayi, H. (2006). Teaching speaking: Activities to promote speaking in a second language. *The Internet TESL Journal*, 12(11).
10. Ladousse, G. P. (1987). *Role play*. Oxford University Press.
11. Li, D. (1998). It's always more difficult than you plan and imagine: Teachers' perceived difficulties in introducing the communicative approach in South Korea. *TESOL Quarterly*, 32(4), 677-703.
12. Littlewood, W. (1981). *Communicative language teaching*. Cambridge University Press.
13. Liu, M. (2010). A brief examination of the literature on role plays in EFL teaching and learning. *Journal of Cambridge Studies*, 5(4), 151-158.
14. Nassaji, H., & Fotos, S. (2011). *Teaching grammar in second language classrooms*. Routledge.
15. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). *Approaches and methods in language teaching* (3rd ed.). Cambridge University Press.
16. Skehan, P. (1998). *A cognitive approach to language learning*. Oxford University Press.
17. Ur, P. (1981). *Discussions that work*. Cambridge University Press.
18. Young, D. J. (1991). Creating a low-anxiety classroom environment: What does the language anxiety research suggest? *The Modern Language Journal*, 75(4), 426-437.